

źródła monastyczne

76

źródła monastyczne

76

Redaktorzy serii: Michał T. Gronowski OSB

Szymon Hiżycki OSB

starożytność

45

Rada naukowa:

Marek Derwich

Dariusz Kasprzak OFMCap.

Przemysław Nehring

Krzysztof Ożóg

ks. Marek Starowieyski

Ewa Wipszycka

Rafał Zarzeczny SJ

ŻYWOTY

GALIJSKIE

ŻYWOT ŚW. GERMANA Z AUXERRE

ŻYWOT ŚW. GENOWEFY Z PARYŻA

Przekład, wstęp i opracowanie:

RAFAŁ TOCZKO

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Recenzent:

Prof. dr hab. PRZEMYSŁAW NEHRING (UMK)

Redakcja tomu:

MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB

Projekt okładki i stron tytułowych:

ANDRZEJ CIEPŁUCHA

Opracowanie typograficzne:

JAN NIEĆ

Korekta:

ELŻBIETA WIATER

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

Ldz. 48/2015, Tyniec, dnia 9.02.2015

✠ Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

Wydanie I: 2015

ISBN 978-83-7354-597-7

ISSN 1230-6711

© Copyright by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów 2015

ul. Benedyktyńska 37

30-398 Kraków

tel.: +48 (12) 688-52-90

tel./fax: +48 (12) 688-52-91

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW.....	7
--------------------	---

ŻYWOTY GALIJSKIE GERMANA Z AUXERRE I GENOWEFY Z PARYŻA

Rzymianie i barbarzyńcy

Kontekst historyczny utworów – Galia północna i środkowa w V i na początku VI w.....	9
---	---

German z Auxerre – życie i *Żywot* 19

Datacja i autorstwo utworu	19
Struktura i cele utworu.....	23
Bohater <i>Żywota Germana</i>	27
Historyczność antypelagiańskich wypraw do Brytanii.....	35
Problem drugiej wyprawy	44
Kult Germana	46
Dalsze losy utworu	48

Genowefa z Paryża – życie i *Żywot*..... 51

Datacja i autorstwo utworu	51
Struktura i cele utworu.....	56
Bohaterka utworu.....	60
Kult Genowefy	67
Kwestie doktrynalne w <i>Żywotach Germana i Genowefy</i>	71

BIBLIOGRAFIA.....	75
-------------------	----

ŻYWOT ŚWIĘTEGO GERMANA Z AUXERRE

List do biskupa Pacjencjusza.....	89
List do biskupa Cenzuriusza.....	90
Wstęp.....	92
Rozpoczyna się żywot świętego biskupa Germana.....	94
I Młodość, kariera świecka i biskupstwo	94
II Niektóre cuda świętego Germana.....	100
III Pierwsza wyprawa Germana do Brytanii.....	107
IV Wyprawa Germana do prefekta Galii w Arles	119
V Druga wyprawa do Brytanii.....	125
VI Podróż Germana do Rawenny	128
VII Pobyt w Rawennie i śmierć Germana	137
VIII Uroczystości pogrzebowe i powrót do Auxerre	144

ŻYWOT ŚWIĘTEJ GENOWEFY

I Pierwsze lata życia Genowefy, do konsekracji.....	149
II Pierwszy pobyt Genowefy w Paryżu i odparcie ataku Hunów	155
III Różne cuda Genowefy	161
IV Budowa bazyliki świętego Dionizego i cuda z nią związane....	163
V Różne cuda i podróże Genowefy	169
VI Śmierć i cuda pośmiertne Genowefy.....	187

INDEKS BIBLIJNY.....	191
----------------------	-----

INDEKS IMION I NAZW WŁASNYCH.....	193
-----------------------------------	-----

WYKAZ SKRÓTÓW

- ABoll. „Analecta Bollandiana”, Bruksela 1882–
- CTh *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis*, wyd. TH. MOMMSEN, Berlin 1905.
- MGH Monumenta Germaniae Historica
- MGH SS Monimenta Germaniae Historica. Scrip-
rer. Merov. tores, Scriptorum Rerum Merovingiarum
- MGH Monumenta Germaniae Historica, Scrip-
Auct. ant. tores, Auctores Antiquissimi
- PL Patrologiae cursus completus. Series lati-
na, wyd. J.-P. MIGNE, t. 1–217, Paris 1846–
1855.
- RB *Reguła św. Benedykta*, przekł. A. ŚWIDER-
KÓWNA, Kraków 2005³ (wyd. bilingwiczne).
- SChr Sources chrétiennes, Paris 1946–
- SULPICJUSZ SEWER, *Dial.* SULPICJUSZ SEWER, *Dialogi o życiu św. Mar-
cyna*, przekł. P.J. NOWAK, [w:] ŻrMon 8,
2012², s. 123–217.
- ŻrMon Źródła Monastyczne, red. ks. M. STARO-
WIEYSKI, Kraków 1993–
- ŻrMon 8 SULPICJUSZ SEWER, *Pisma o św. Marcinie
z Tours. Żywot. Listy. Dialogi*, przekł. P.J. NO-
WAK, wstęp, koment. i oprac. ks. M. STARO-
WIEYSKI, posłowie H. MALEWSKA, 2012².

- ŹrMon 27 ŚW. AUGUSTYN, *Pisma monastyczne*, przekł. P. NEHRING, ks. M. STAROWIEYSKI, R. SZASZKA, 2002.
- ŹrMon 48 HILARY Z ALRES, HONORAT Z MARSYLII, *Kazanie o życiu św. Honorata. Żywot św. Hilarego biskupa Arles*, przekł. P. NEHRING, B. BIBIK, 2009.

Odwołania do źródeł i autorów antycznych zgodnie z zasadami stosowanymi w *Oxford Classical Dictionary*.

Cytaty z Pisma Świętego za Biblią Tysiąclecia, wyd. V, o ile nie zaznaczono inaczej.

Rafał Toczko

ŻYWOTY GALIJSKIE GERMANA Z AUXERRE I GENOWEFY Z PARYŻA

Rzymianie i barbarzyńcy.

**Kontekst historyczny utworów – Galia północna
i środkowa w V i na początku VI w.**

Święty German i św. Genowefa żyli w okresie dynamicznych zmian w sytuacji politycznej Galii północnej i Brytanii, a także w życiu codziennym ich mieszkańców. Nastąpiło załamanie władzy dworu cesarskiego i jego lokalnych przedstawicieli. Doszło do bezprecedensowych najazdów plemion barbarzyńskich, z których jedne przeszły przez Galię zbierając obfite łupy, inne zdecydowały się w niej osiedlić. W tym zamęciu politycznym władzy cesarskiej przeciwstawiali się wciąż nowi uzurpatorzy. Wszystko to w znacznym stopniu wpłynęło na światopogląd warstw najbogatszych, których przedstawiciele dotychczas wciąż jeszcze hołdowali *romanitas*, zarówno jeśli chodzi o upodobania kulturalne, model kariery, jak i ideał życia. Te właśnie lęki, poglądy i postawy owych ludzi najlepiej odzwierciedla literatura epoki, której byli twórcami. Prezentowane tu czytelnici-

kowi dwa *Żywoty* są najlepszym źródłem informacji na temat wspomnianych przemian w Galii północnej i Brytanii w V w., a sami święci German i Genowefa często odgrywali w tych wydarzeniach ważną rolę; nie bez powodu oboje zostali patronami Francji.

Oslabienie władzy cesarskiej znalazło odbicie w zmianie modelu kariery wybieranej przez arystokratów oraz zawężeniu pola działania możnych do ich regionu¹. Wiadać to np. w retoryce galijskich pisarzy, którzy przyrównują do Rzymu Lyon² albo Arles³. Sydoniusz Apollinaris z pewną retoryczną przesadą mówi o tym, że w 455 r. tyśiąc Galów odmówiło sprawowania cesarskich urzędów⁴. Święty German umierając w Rawennie, stawia tylko jeden wymóg dotyczący pochówku – niech jego ciało spocznie w Auxerre, co jest jasnym symbolem tej zmiany mentalności. Szlachetnie urodzeni mieszkańcy Galii rzadziej, niż miało to miejsce we wcześniejszych czasach, podejmują podróże na dwór cesarski, rzadziej też wykazują ambicje sprawowania wysokich dworskich urzędów. Konstancjusz z Lyonu, hagiograf Germana, podkreśla jak ruchliwym był on człowiekiem, jak często i jak daleko podróżował, wyraźnie uważając to za jego zaletę, a być może

¹ Zob. R.W. MATHISEN, *Roman Aristocrats in Barbarian Gaul: Strategies for Survival in an Age of Transition*, Austin 1993, s. 21–24.

² Zob. EUZEBIUSZ GALLICANUS, *Homiliae* 55,2–5; B. BEAUJARD, *Le culte des saints en Gaule: Les premiers temps. D'Hilaire de Poitiers à la fin du VIe siècle*, Paris 2000, s. 132–133 (*Histoire Religieuse de La France*, 15).

³ Zob. AUZONIUSZ, *Ord. Urb. Nob.* X,2: Gallulla Arelas.

⁴ Zob. SYDONIUSZ APOLLINARIS, *Carmina* 7,456.

także za coś wyjątkowego. Jego podróż do Arles związana była z prośbą mieszkańców Auxerre o zmniejszenie podatków. Wiemy od Salwiana z Marsylii, że w okresie najazdów podupadła ekonomia, a urzędnicy skarbowi radzili sobie z uzupełnianiem skarbcza za pomocą środków najłatwiejszych, tj. podnoszenia podatków⁵, ludność unikała więc ich płacenia. Mające miejsce w owym czasie bunty tzw. bakaudów, mieszkańców Armoryki, czyli północno-zachodniej części Galii, wydają się mieć takie właśnie tło⁶.

Barbarzyńcy najeżdżali Galię już wcześniej, ale datą symboliczną stał się 30 grudnia 406 r., kiedy przez Ren przeszły plemienne wojska Wandalów, Swewów i Alanów w niespotykanej dotychczas liczbie. Północna i środkowa Galia znalazły się, oczywiście, na szlaku wędrówki plemion. Rzymskie władze bardzo szybko rozpoczęły politykę osiedlania tych do tej pory koczowniczych plemion, choć nie wszyscy wodzowie się na to decydowali i nie zawsze skutek tego był trwały. W roku 413 Burgundowie zostali osiedleni nad Renem, Wizygoci otrzymali ziemie akwitańskie wokół Tuluzy w roku 418, co nie powstrzymało ich od ataku na Narbonne w 436 r. Frankowie osie-

⁵ Zob. SALWIAN Z MARSYLII, *De Gubernatione Dei* V,24–30. Zob. też J.F. MATTHEWS, *Western aristocracies and imperial court, A.D. 364–425*, Oxford 1990, s. 336–338.

⁶ Interesująca jest dyskusja na temat bakaudów, którzy w V w. wydają się być grupą złożoną ze zubożałej arystokracji, przodków przyszłych możnych rodzin oraz chłopów, którzy dążą do ustanowienia autonomii na terenie Armoryki, by uniknąć ciężarów podatkowych, zob. J.F. DRINKWATER, *The Bacaudae of Fifth-century Gaul*, [w:] *Fifth-century Gaul: a Crisis of Identity?*, red. J.F. DRINKWATER, H. ELTON, Cambridge 1992, s. 208–217.

dlili się w pierwszej dekadzie V w. nad Renem, stanowiąc pierwszą linię oporu przed najazdami następnych plemion, chociaż od czasu do czasu atakowali rzymskie posiadłości, prowokując do wojny najwybitniejszego cesarskiego wodza tych czasów, Flawiusza Aecjusza, który, należy dodać, sam pochodził z mieszanej rodziny, a więc był na wpół barbarzyńcą.

Pojawiający się w *Żywocie Germana* Alanowie osiedlili się początkowo w regionie między Renem a Sekwaną, na tyłach Franków. W latach czterdziestych V w. Aecjusz sprowadził ich jednak w głąb Galii, nad Loarę w pobliże Orleanu i nad Rodan w okolice Valence⁷. Właśnie o tym wydarzeniu opowiada *Żywot Germana*, wspominając o grupie Goara, która miała spacyfikować bakaudyjskich mieszkańców Armoryki. W tym samym mniej więcej czasie (czyli ok. 443 r.) zgodę na osiedlenie w okolicach Savoy otrzymali Burgundowie. W roku 451 Alanowie pod wodzą następcy Goara Sangibana wraz z Wizygotami i wojskami Aecjusza obronili Orlean przed napadem Hunów Attyli⁸. Od tamtej pory Orlean stał się stolicą króla Alanów. Minęło jednak ponad sto lat, zanim plemię to przyjęło chrześcijaństwo.

Jeśli spojrzymy na mapę Galii w połowie V w., stanie się dla nas jasne, że duża jej część już wtedy była rządo-

⁷ Zob. *Chronica Gallica* 660,124 i 660,127; M.-B. BRUGUIÈRE, *Littérature et droit dans la Gaule du Ve siècle*, Paris 1974, s. 193 (Publications de l'Université des sciences sociales de Toulouse. Centre d'histoire juridique: Série historique, 2).

⁸ O tych wydarzeniach, zob. M. PAWLAK, *Aecjusz i barbarzyńcy*, Kraków 2007, s. 254–260.

na przez barbarzyńców, choć armia cesarska wciąż jeszcze nie pozwalała im na zagarnianie rzymskich terenów leżących poza regionem ich osiedlenia. Armoryka na dużym obszarze rządziła się sama, unikając dominacji i wyzysku ze strony barbarzyńców – i tych służących Aecjuszowi, a więc cesarstwu, i tych, którzy grabili dla siebie. Cesarscy generałowie nadal radzili sobie w chwilach kryzysowych, takich jak atak Hunów w 451 r., choć oczywiście sięgali po pomoc osiedlonych plemion. Ale po śmierci Aecjusza w 454 r. i Walentyniana w 455 oraz Majoriana w 461 sytuacja zmienia się diametralnie, na co ma wpływ też utrata przez cesarza Hiszpanii i Afryki – prowincji najbardziej istotnych, jeśli chodzi o ekonomię imperium zachodniego w pierwszej połowie V w.

German, biskup Auxerre, bierze udział w tych wydarzeniach jako negocjator w rozmowach pokojowych między bakaudami a Alanami, Genowefa z Paryża staje na czele obrony przed atakiem Hunów Attyli w 451 r. Obrony, co prawda duchowej, bo polegającej na wspólnej modlitwie paryskich matron, ale nad wyraz skutecznej – Hunowie nie zdecydowali się nawet na oblężenie Lutecji. Skoro za główną zasługę świętych uważane było to, że czynili pokój i bronili miast, to znaczy, że stan zagrożenia był permanentny i dotkliwy. Na kartach literatury tworzonej przez arystokratów znajdziemy łzy, smutek i gniew z powodu utraconych bliskich osób i mienia⁹, zniszczonych miast¹⁰, pauperyzacji wielkiej części społe-

⁹ Zob. PAULIN Z PELLI, *Eucharisticon* 239–244.

¹⁰ Zob. SALWIAN Z MARSYLII, *De Gubernatione Dei* VI,82 (o Trewirze), SYDONIUSZ, *Ep.* III,2 (o Clermont).

czeństwa. Mimo wszystko jednak Galia ucierpiała mniej niż Hiszpania czy Brytania – potwierdzają to dane archeologiczne – a polityka osiedlania barbarzyńców ostatecznie doprowadziła do ich asymilacji z miejscową ludnością, choć już nie pod panowaniem cesarza Rzymu.

Taka sytuacja oczywiście powoduje, że Galią północną i Brytanią wstrząsają w tym czasie walki wywołane przez uzurpatorów i rebelie. Od roku 406 Brytanię najpierw zdobywa uzurpator Marek, a potem od 407 r. aż do 411 r. Konstancyusz, który przejmuje też okresowo prawie całą Galię; uzurpator Jowin w latach 411–413 rządzi przy pomocy Alanów i Burgundów terenami nad środkowym biegiem Renu; od 461 r. były *magister militum* Egidiusz i jego syn Syagriusz władają z Soissons jako *reges Romanorum* znaczną częśćią północnej Galii; w pierwszej połowie V stulecia bakaudowie kilkakrotnie przejmują lokalnie władzę na północy¹¹. Jeszcze w czasie uzurpacji Konstancyusza, Honoriusz wystosował list do miast Brytanii nakazujący im samoobronę – co *de facto* oznacza, że w prowincji tej nie było już wówczas wojska ani urzędników cesarskich¹². Dokładna data, którą należy uznać za

¹¹ O najazdach i asymilacji barbarzyńców w Galii zob. M. PAWLAK, *Aecjusz*, s. 61–140; B. BACHRACH, *The Alans in Gaul*, „Traditio” 23 (1967), s. 476–489; o bakaudach zob. J.F. DRINKWATER, *The Baccadae of Fifth-century Gaul*, [w:] *Fifth-century Gaul: a Crisis of Identity?*, s. 208–217; o Egidiuszu i Syagriuszu nazywanych przez Grzegorza z Tours *reges Romanorum*, zob. D. ZOŁOTEŃKI, *Galia u schyłku panowania rzymskiego*, Kraków 2011, s. 173–175.

¹² Zob. ZOSIMOS, *Historia nowa* 6,10. Należy zauważyć, że nie jest to jedyna interpretacja tego klasycznego, trudnego fragmentu tzw. „reskryptu Honoriusza”, zob. M. PAWLAK, *Aecjusz*, s. 200–206.

moment, kiedy dokonało się ostateczne oderwanie Brytanii od cesarstwa, stanowi przedmiot długiej debaty, jednak około połowy V w. Brytania rządzona była przez Sasów na południu i Piktów na północy. Rzymianie uciekli, Brytowie zeszli do podziemia.

Walki o władzę nie były jedynie owocem wybujałych ambicji lokalnych przywódców. Jedną z przyczyn była coraz trudniejsza komunikacja z dworem cesarskim, zaprząniętym u początku tej epoki najazdami Gotów Alaryka, którzy złupili ostatecznie Rzym w 410 r. Jest to symbol nie tylko wyrazisty, ale i wiele mówiący. Jeśli cesarz, rezydujący już, co prawda, na północy, w Mediolanie czy Rawennie, nie potrafi ustrzec terenów sobie najbliższych, o ile trudniej ratować mu poddanych w odległym Orleanie, Paryżu czy Auxerre. W związku z tym lokalne społeczności muszą zatroszczyć się o swój los i dobytek. W pierwszej połowie V w. mieszkańcy Galii północnej i środkowej wciąż jeszcze mogą odwołać się do władzy cesarskiej, a częściej do jej przedstawiciela Aecjusza – to dlatego właśnie German musi podróżować aż do odległej stolicy Walentyniana, Rawenny, w sprawie powstania bakaudów i próby ich pacyfikacji przez Alanów Goara – ale już wtedy mieszkańcy Brytanii proszą o ingerencję Wiktrycjusza z Rouen czy Germana z Auxerre. Z czasem rosnącą rolę zaczynają odgrywać lokalni dowódcy wojskowi, uzurpatorzy, ale może przede wszystkim biskupi i święci mężowie i niewiasty. To dlatego Genowefa sama organizuje pomoc oblężonym i znękanym głodem paryżanom, a obroną Orleanu dowodzi biskup Anian. W wieku V mamy do czynienia w Galii równocześnie z osłabieniem,

a w końcu upadkiem władzy rzymskiej oraz ze wzrostem znaczenia władzy kościelnej, przede wszystkim biskupiej, lecz także należącej do opatów i ich klasztorów.

Kościół galijski znalazł swojego lidera, dodajmy – kontrowersyjnego, w osobie Hilarego, biskupa Arles, wychwalanego w *Żywocie Germana*. A może bezpieczniej byłoby powiedzieć, że to Hilary chciał być takim liderem. Wydaje się, że dostrzegał on słabość władzy centralnej i spodziewał się, że jak urzędnicy lokalni zyskali autonomię wobec cesarza, także i galijscy biskupi będą mogli zyskać więcej autonomii wobec biskupa Rzymu. Ponieważ Arles było stolicą prefektury Galii, Hilary stosując taktykę faktów dokonanych, dążył, aby i stolica biskupia tego miasta zyskała status metropolitalny. Jego działania interpretowane są jako próba zjednoczenia Kościoła galijskiego wokół tej idei samorządności¹³. Próba ta nie powiodła się, Hilary został przez papieża Leona Wielkiego przywołany do porządku, co wywołać musiało gniew biskupa Arles, który w Rzymie przed obliczem papieża posługiwał się słowami, jakich nie wymówiłby nawet świecki i jakich nie mógłby słuchać spokojnie żaden biskup¹⁴. To, że w wyniku działań Hilarego biskupstwo Arles nie uzyskało statusu metropolii, a Rzym podkreślił i umocnił swoją zwierzchność, nie oznacza wcale, że poszczególni biskupi nie powiększali swojej władzy. Przede wszystkim

¹³ Zob. M. HEINZELMANN, *The “Affair” of Hilary of Arles (445) and Gallo-Roman Identity in the Fifth Century*, [w:] *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, s. 239–251.

¹⁴ Zob. LEON WIELKI, *Ep.* 40 (PL 54, kol. 815); omawia tę kwestię P. NEHRING, *Wstęp*, [w:] *ŻrMon* 48, s. 14–17.

przejmowali dużą część uprawnień i obowiązków urzędników cesarskich. Jak mówi nieco późniejsza hiszpańska maksyma: „Miasto musi mieć mury i biskupa”, dodajmy: „albo świętą kobietę”. To dlatego German sprawuje sądy, a Genowefa organizuje annonę dla biednych paryżan.

Ostatecznie upadek ostatniego z cesarzy wywołuje wśród mieszkańców Galii prawdziwą wojnę o dominację, z której zwycięsko wychodzą Frankowie i wywodząca się z nich dynastia Merowingów. Stolicą ich państwa stanie się miasto św. Genowefy – Paryż. Rosną nowe siedziby biskupie, niektóre stare tracą na autorytecie, ale Kościół galijski rządzony przez rody galorzymskiej arystokracji jest instytucją silną, co symbolizuje chrzest Chlodwiga w 496 r. Święci German i Genowefa, arystokraci, stają się teraz patronami nowej Galii, w której kościelna struktura zachowała najwięcej z rzymskiego blasku i organizacyjnej doskonałości.